

Międzymorze? Europa Środkowo-Wschodnia? Mitteleuropa? Europa Środkowa? – palimpsest idei

Temat 12 numeru „Tekstualiów” wyrasta z inspiracji tytułem artykułu Leszka Szarugi, który publikujemy na łamach kwartalnika, a który wymaga kilku słów wyjaśnienia. Idea Międzymorza należy do dyskusyjnych i dyskutowanych – kojarzona jest przede wszystkim z projektem geopolitycznym Józefa Piłsudskiego, zakładającym utworzenie w miejsce monarchii austro-węgierskiej federacji lub związku państw usytuowanych między Bałtykiem, Adriatykiem i Morzem Czarnym. Koncepcja ta, która stanowić miała przeciwwagę dla silnego wpływu Rosji i Niemiec, nie zyskała jednak popularności wśród naszych wschodnich sąsiadów, ponieważ skłonni byli dostrzegać u jej podstaw zamysł, który w sposób niezadeklarowany wprost, ale za to skuteczny miał sprzyjać ugruntowaniu dominacji Polski w regionie.

Jeszcze mniejszą sympatią cieszy się termin o znacznie węższym zakresie – „Kresy Wschodnie” – nazwa, pomimo utraty przez Rzeczpospolitą tych terenów, wskazuje bowiem na obecność nostalgii w podejściu do tematu, która odbierana bywa jako wyraz niezgody na zaistniały stan rzeczy; niechęci wobec konieczności reinterpretacji historii nie tylko własnej, ale też cudzej; uwzględnienia narracji alternatywnych; dostrzeżenia wielowarstwowości, różnoimienności, palimpsestowości tekstów kultury tego obszaru. Nowego ujęcia wymaga nie tylko problematyka dawnych wschodnich obszarów Rzeczpospolitej. Wspomnianą kwestię można potraktować jako znak poważnego wyzwania sprowadzającego się do konieczności wypracowania nowego podejścia do problemów Europy Środkowo-Wschodniej, które uwzględniałoby prezentację głosów stłumionych, niemogących wybrzmieć dostatecznie donośnie, bo zagłuszone zostały przez dyskursy silniejszych sąsiadów.

Ten, kto chciałby zająć się wspomnianą problematyką, napotka na trudności już w punkcie wyjścia. W pierwszej kolejności stanie przed koniecznością wyboru pojęcia opisowego spośród dostępnych terminów: Międzymorze? Europa Środkowo-Wschodnia? *Mitteleuropa*? A może Europa Środkowa? Nieustające dyskusje wokół nazewnictwa, omówione szczegółowo w numerze przez Leszka Szarugę, Urszulę Górską, Miłosza Waligórskiego, zasługują na uwagę. Pozornie neutralne nazwy własne poddane analizie z różnych perspektyw i usytuowane w kontekście historycznym okazują się rychło wyrazami nacechowanymi emocjonalnie i aksjologicznie, odsyłającymi do konkretnych systemów pojęciowych, koncepcji światopoglądowych, wizji kultury na określonym terenie, wreszcie do projektów geopolitycznych. Nie pełnią wyłącznie funkcji referencjalnej, lecz także – wbrew założeniom tradycyjnej (wiernej zasadom i definicjom logiki) leksykografii – mają określone konotacje, czyli zawierają informacje na temat językowego obrazu świata, a ich treść nie daje się sprowadzić do znaczenia topograficznego, stają

się nośnikami wartości i antywartości. W konsekwencji dyskusji toczącej się wokół pojęć powstają kolejne „mapy aksjologiczne”. Są one użyteczne dopóty, dopóki określona zbiorowość godzi się na traktowanie danej nazwy jako „wiernego autoportretu”.

Obok „nazw-autoportretów” istnieją „nazwy-portrety” trudne do przyjęcia przez te społeczności, ponieważ ich członkowie nie mogą się rozpoznać w tych określeniach. Przez analogię, da się wskazać narracje uznawane za własne oraz opowieści, z którymi konkretna wspólnota nie chce lub nie powinna – dla własnego dobra – się utożsamić.

„Kraje Europy Środkowej – przypomina Leszek Szaruga – w kontekście narracji Rosji i Zachodu wciąż borykają się z nieokreślonością własnej tożsamości wyznaczanej przez pozostawanie – niezależnie od formalnych przynależności – »pomiędzy«¹.”

Koncentracja na problematyce Europy Środkowej pozwala dostrzec pewien paradoks – kraje sytuujące się w centrum kontynentu, postrzegane są jako peryferyjne, jeśli chodzi o ich znaczenie polityczne czy kulturowe. Centrum geograficzne nie jest w tym przypadku tożsame z centrum kulturowym czy cywilizacyjnym. Czy tak być musi? Na to pytanie poszukujemy odpowiedzi w 12. numerze „Tekstualiów”.

Mariusz Gutowski

¹ L. Szaruga, *Palimpsest Międzymorza (zarys problematyki)* [w:] „Tekstualia” 2008, nr 1 (12), s. 11.